

УДК 368.01

Пластун В.Л.,
 к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
 Домбровський В.С.,
 к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики
 ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ І СВІТІ

Постановка проблеми. Значення страхових компаній в Україні за останні роки поступово зростає. Це проявляється у стабілізації кількості цих фінансових посередників, динаміці обсягів їх активів, диверсифікації напрямів їх вкладення в різні інструменти фінансового ринку. Поряд з цим існує ряд проблем, пов'язаних з тим, що нарощування кількісних показників не завжди супроводжується якісними зрушеннями. Наприклад, українські страховики у післякризові роки не можуть відновити минулі темпи зростання (у порівнянні із попередніми роками): достатньо повільно збільшуються як сумарні активи, так і валові страхові платежі. Вочевидь, на сучасному етапі їх розвитку позначається відсутність підтримки страхового сектору з боку банківських установ, кредитні операції яких сприяли активізації укладення договорів страхування майна, фінансових і кредитних ризиків. Також слід відзначити і стагнацію платоспроможного попиту на страхові послуги з боку домогосподарств і суб'єктів господарювання, що не дає страховикам нарощувати обсяги їх операцій. Проблемним залишається і нерозвиненість лайфвого сектору страхування, який традиційно є лідером у розвитку страхового ринку розвинених країн, а також постачальником довгострокових фінансових ресурсів на ринки капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомості про діяльність страхових компаній можна знайти в роботах таких дослідників, як В.Д. Базилевич, А.Л. Баранов, О.І. Барановський, Н.М. Внукова, О.Д. Вовчак, С.С. Осадець, Я.П. Шумелда, Т.Є. Гварліані, С.Л. Єфімов, Є.В. Коломін, В.К. Райхер, Л.І. Рейтман, К.Є. Турбіна, В.В. Шахов, Н.М. Яшина тощо. Багато аналітичних публікацій зустрічається на сайтах страховиків як в Україні, так і в інших країнах світу.

Невирішеною проблемою залишається порівняння існуючих тенденцій розвитку страховиків в Україні і світі, визначення загальних рис і ключових відмінностей між динамікою їх показників.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд останніх тенденцій діяльності страхових компаній в Україні і світі, їх співставлення і формулювання пропозицій щодо подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В цілому світові тенденції розвитку страхових компаній можуть бути охарактеризовані як достатньо успішні, що проявляється в майже постійному зростанні обсягів надходжень страхових платежів, які на кінець 2011 р. досягли 4,5 трлн. дол. США, збільшившись на 6% у порівнянні із попереднім роком. При цьому темпи зростання премій від договорів загально ризикових видів страхування були вищими (8,3%) ніж від страхування життя (4,2%). Співвідношення між цими сферами страхування залишається на користь страхування життя: 57% до 43%, хоча воно дещо погіршилось у порівнянні із 2000 р., коли ця пропорція дорівнювала 62% до 38% (рис. 1).

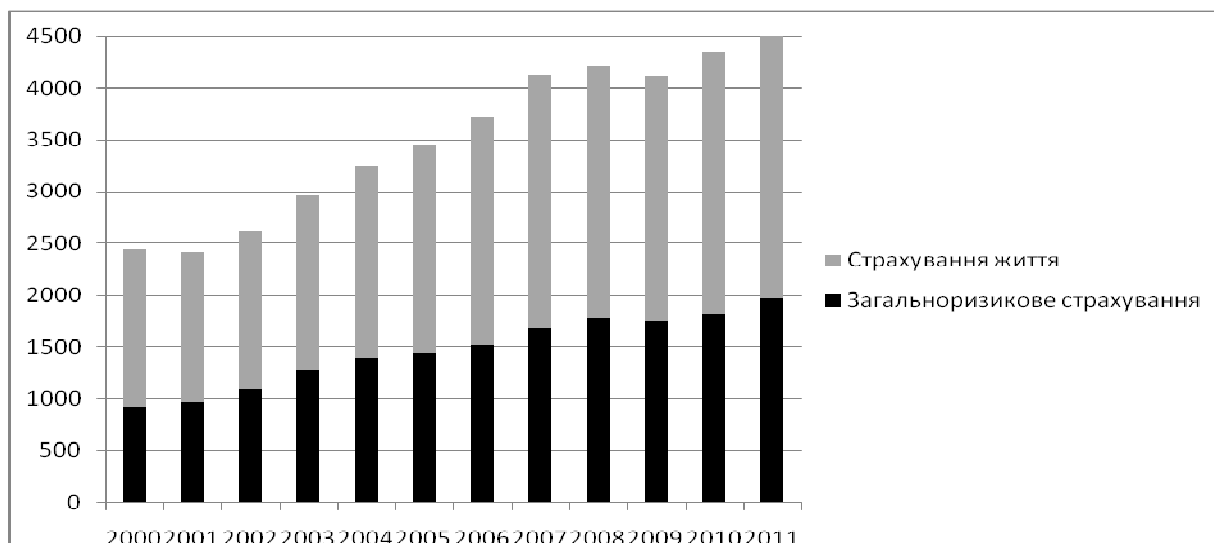

Рис. 1. Обсяги страхових премій за сферами страхування, млрд. дол. США [10]

Глобальна страхова індустрія достатньо успішно впоралась із фінансовою кризою завдяки достатній капіталізації страховиків і більшість з них вже до 2010 року відновили свій капітал до докризового рівня. Відновлення світової економіки сприятиме продовженню сформованого тренду на зростання як капіталізації, так і зборів страхових премій страховиків. При цьому в найближчі роки темпи зростання розвинених економік будуть незначними (2-4%), а економіки країн, що розвиваються, будуть нарощувати обсяги страхових операцій значно швидше (більше 10% на рік). Лідером світового страхового ринку залишаються США (26% у 2011 р.), які майже у 2 рази переважають Японію, котра йде на другому місці (14%), і в 3,8 рази Великобританію, яка займає третє місце з 7 % (табл. 1). В цілому більшість країн першої десятки підвищили обсяги страхування (окрім Італії і Франції).

Таблиця 1

Розподіл світового ринку страхування за розміром зібраних страхових платежів [10]

Країна	Рік					
	2009		2010		2011	
	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%
США	1 150	28	1 166	27	1 205	26,2
Японія	522	13	557	13	655	14,3
Великобританія	312	8	310	7	320	7,0
Франція	284	7	280	6	273	6,0
Німеччина	240	6	240	6	245	5,3
Китай	163	4	215	5	222	4,8
Італія	169	4	174	4	161	3,5
Канада	99	2	116	3	121	2,6
Південна Корея	98	2	114	3	130	2,8
Нідерланди	103	3	97	2	111	2,4
Інші країни	970	24	1 070	25	1 152	25,1
Всього у світі	4 110	100	4 339	100	4 595	100

Надходження страхових платежів хоча і є значними, але суттєво поступаються загальному обсягу активів, якими розпоряджаються страхові компанії. На кінець 2010 р. в їх управлінні було 24,6 трлн. дол. США, 80% яких – це кошти страховиків, які займаються страхуванням життя. При цьому США акумулювали більше ніж чверть цих ресурсів, Японія – 16%, Великобританія і Франція – близько 11% (рис. 2).

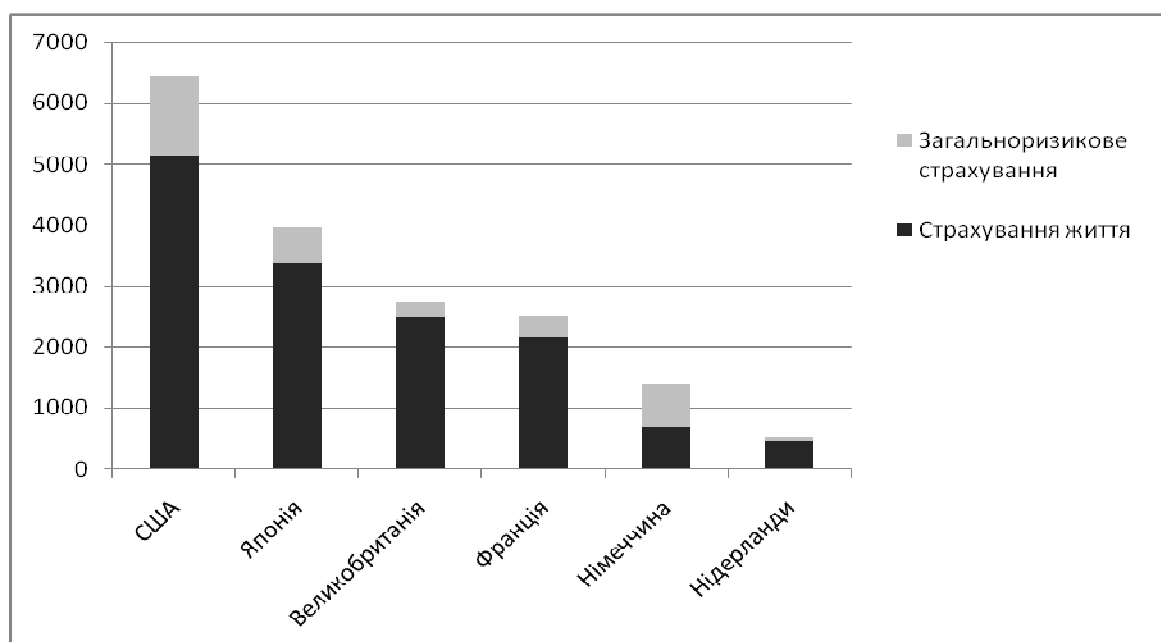

Рис. 2. Обсяги активів в управлінні страхових компаній країн-лідерів страхового ринку у 2010 р., млрд. дол. США [9]

У більшості країн страхові компанії інвестують залучені кошти в інструменти з фіксованою дохідністю, такі як державні облігації і облігації корпоративного сектору, хоча їх інвестиційні стратегії можуть включати вкладення в акції, нерухомість, інші інструменти (кредити, комплексні фінансові інструменти). Різниця між напрямками інвестування в більшості випадків обумовлена природою зобов'язань страховиків, їх схильністю до ризиків, існуючими нормами і обмеженнями з боку регулюючих органів щодо питомої ваги тих чи інших інструментів [3; 5].

Серед страхових компаній, які займаються страхуванням життя, питома вага облігацій є значно вищою, ніж серед ризикових компаній, тому що інвестування у довгострокові облігації краще відповідає характеру їх зобов'язань, які також є довгостроковими. Тому в більшості країн, які наведені нижче, інвестиційний портфель таких страховиків складається на 50-75% саме з облігацій (рис. 3), за виключенням Фінляндії, Німеччини, Нідерландів, Південної Кореї, Сінгапуру. В Угорщині і Туреччині питома вага цих інструментів взагалі перевищує 90%.

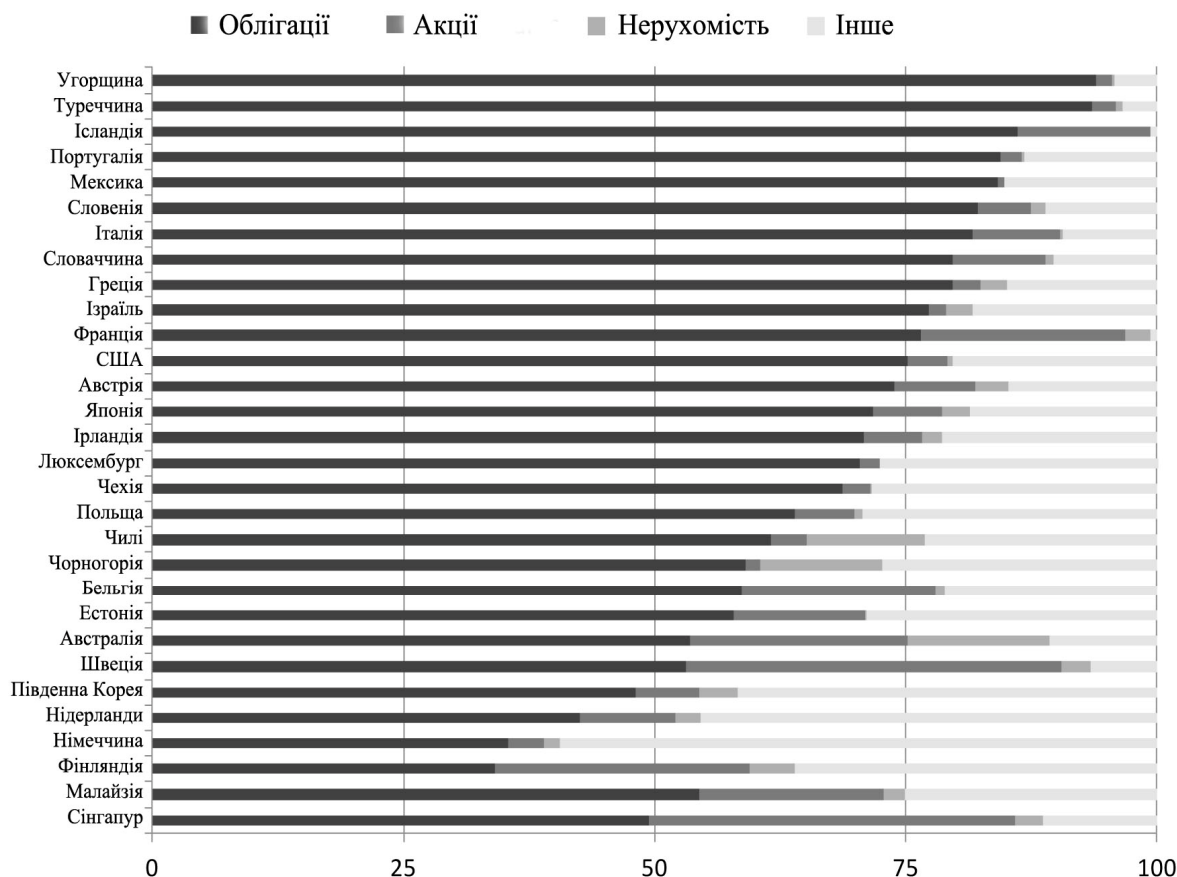

Рис. 3. Структура активів страхових компаній зі страхування життя окремих країн світу за напрямками інвестування у 2010 р., % [9]

Саме тому питома вага інших напрямів інвестування залишається незначною. Так на акції в середньому припадає трохи більше 10%, окрім Швеції та Сінгапуру із 36% та групою таких країн як Фінляндія, Австралія, Бельгія, Франція, Малайзія, в яких цей показник дорівнює 20%.

Інвестиції в нерухомість залишаються незначними – в середньому на рівні 1-5%, за деякими виключеннями (Чилі, Чорногорія, Австралія).

Що ж стосується страхових компаній, які займаються ризиковими видами страхування, то вони також інвестуються переважно в облігації, хоча і менших обсягах (рис. 4). Тому питома вага, наприклад, акцій в таких країнах, як Фінляндія, Франція, Японія, Італія, Швеція перевищує 25%, а в Австрії, Польщі, США, Ісландії – більше 20%.

Інвестиції в нерухомість страхових компаній такого типу також є більшими і в середньому коливаються в межах 5-10%, а в таких країнах, як Греція, Португалія, Словенія, Фінляндія, Італія навіть перевищують ці межі.

Таким чином, страхові компанії є консервативними інвесторами, які вкладають залучені кошти переважно у високонадійні активи, що у більшості країн обумовлено вимогами місцевого законодавства. Завдяки цьому, а також значній диверсифікованості інвестицій, страховики не зазнали значних втрат внаслідок фінансової кризи. Лише окремі компанії США і Європи, які мали тісні зв'язки із

банківськими установами, зіткнулись із фінансовими труднощами і звернулись по допомогу до держави [1; 4].

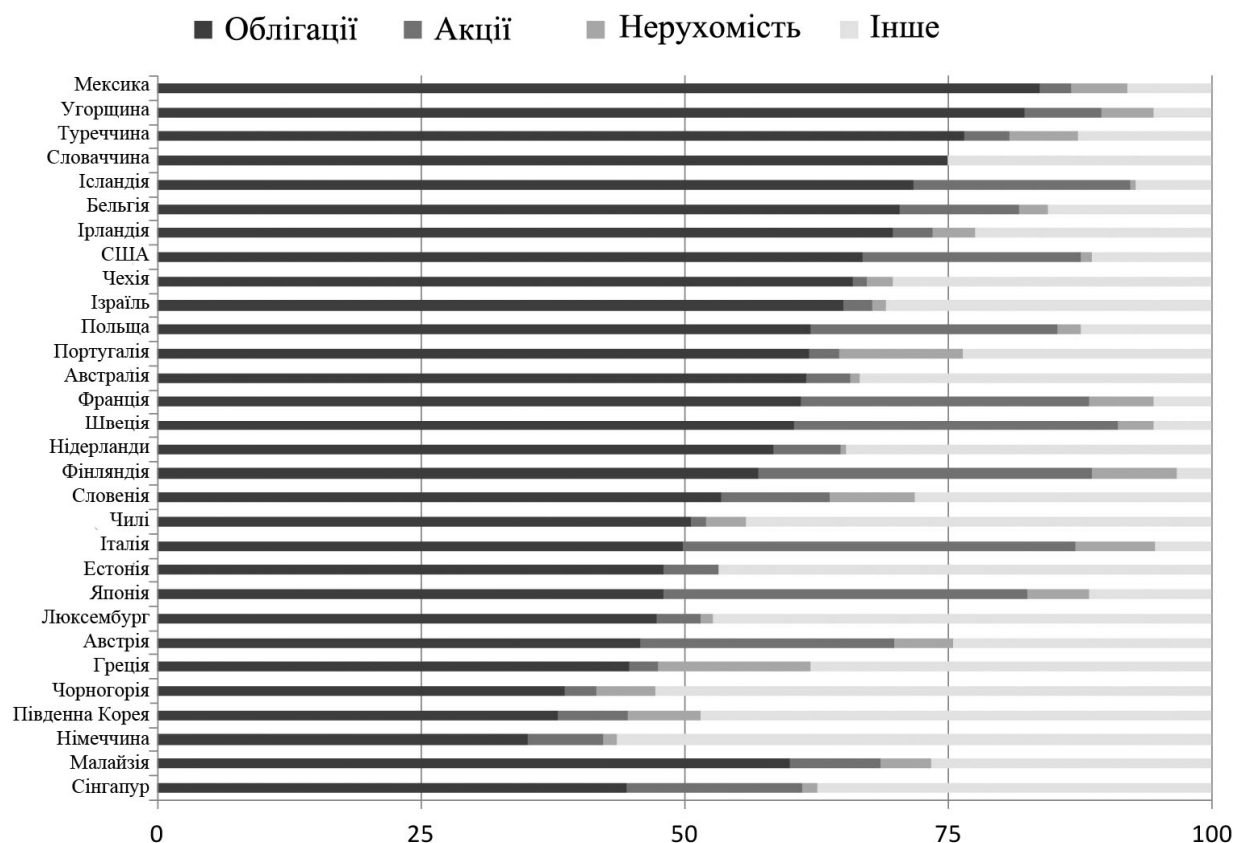

Рис. 4. Структура активів страхових компаній з ризикових видів страхування окремих країн світу за напрямками інвестування у 2010 р., % [9]

Ситуація з розвитком страхового ринку України дещо відрізняється від загально світових тенденцій (табл. 2). Відзначимо, що загальна кількість страховиків стабілізувалась і за останні 3 роки майже не з'являлись нові страхові компанії. Поряд з цим привабливість страхового ринку України була достатньо серйозною, адже кількість компаній з іноземним капіталом постійно зростала, а їх частка у статутному капіталі страховиків складала на кінець 2008 р. була більше 25 %. В той же час, за останні роки приток іноземного капіталу фактично не спостерігається, окремі іноземні власники взагалі виходили зі страхового бізнесу у зв'язку із неможливістю отримувати надприбутки і зменшенням загальних темпів зростання як окремих страховиків, так і ринку в цілому.

Таблиця 2

Кількісні показники діяльності страхових компаній України за період 2005-2011 рр. [2]

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість зареєстрованих страховиків	398	411	446	469	450	456	442
з них: компанії зі страхування життя	45	55	65	72	72	67	64
Частка валових страхових премій, належна першим трьом страховикам, %	12,2	11,8	11,7	11,5	11,2	13,6	13,7
Частка валових страхових премій, належна першим 50 страховикам, %	73,7	72,3	67,1	70,1	75,2	76,6	76,8

Більша частина фінансових показників діяльності страхових компаній України (табл. 3) зростає протягом періоду, що аналізується. Серед позитивних тенденцій слід відзначити збільшення активів, а також капіталізації страхових компаній більше ніж у 2,3 рази. В той же час негативними тенденціями для страхового ринку до 2010 року включно були випереджаючі темпи зростання страхових виплат над страховими преміями як в розрізі валових, так і чистих з майже однаковими показниками: темпи зростання валових страхових премій склали 177%, а валових страхових виплат – 257%. Це призвело до зростання рівня валових виплат з майже 15% у 2005 р. до 33% у 2009 р. (4,2 рази) із зменшенням до 21,4% у 2011 р.

Таблиця 3

**Основні фінансові показники діяльності страхових компаній України за 2005-2011 рр.,
 млн. грн. [2]**

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальні активи страховиків	20920,0	23995,0	32213,0	41930,5	41970,1	45234,6	48122,7
Обсяг сплачених статутних фондів	6641,0	8391,2	10633,6	13206,4	14876,0	14429,2	14091,8
Валові страхові премії	12853,5	13829,9	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5
Валові страхові виплати	1894,2	2599,6	4213,0	7050,7	6737,2	6104,6	4864,0
Рівень валових виплат, %	14,7	18,8	23,4	29,4	33,0	26,4	21,4
Чисті страхові премії	7482,8	8769,4	12353,8	15981,8	12658,0	13327,7	17970,0
Чисті страхові виплати	1546,7	2326,2	3884,0	6546,1	6056,4	5885,7	4699,2
Рівень чистих виплат, %	20,7	26,5	31,4	41,0	47,8	44,2	26,2
Обсяг сформованих страхових резервів, у тому числі:							
- резерви зі страхування життя	345,4	608,3	991,3	1609,0	1789,2	2185,2	2663,8
- технічних резервів	4700,4	5405,8	7432,0	9295,1	8352,1	9186,6	8515,5

Зростання чистих премій склало 240%, а чистих виплат – 304% із збільшенням рівня чистих виплат у 2 рази. Так у 2009 році останній показник становив майже 50%, а вже у 2011 році він стрімко знизився до 26,2%. Більшість учасників ринку відзначають, що страхування охоплено приблизно 15 % всіх можливих об'єктів, хоча наведені дані свідчать про певну насиченість страхового ринку, або принаймні платоспроможного попиту тих суб'єктів, які його мають. До того ж таке насичення досягалось агресивною політикою страхових компаній, особливо з іноземним капіталом, які прийшли на ринок у 2005-2007 рр., коли була можливість отримувати значні прибутки від страхової діяльності. Після фінансової кризи 2008-2009 року такі можливості зникли і скоріше за все відновлення темпів зростання страхового ринку буде спостерігатись лише за умови активізації діяльності банківських установ, суб'єктів господарювання при поступовому збільшенні доходів населення.

Позитивною є тенденція збільшення обсягів страхування життя (табл. 4), але не дивлячись на значні темпи зростання (420%), його частка у загальних обсягах зібраних страхових премій все ще залишається незначною (лише 6%), а кількість компаній, які реально працюють в цьому секторі все ще обчислюється одиницями. Концентрація страхування життя значно щільніша, ніж в цілому по ринку, адже 3 найбільші страховики зі страхування життя отримують більше 50% всіх страхових премій, а перші 10 страхових компаній – 87%.

Таблиця 4

**Валові надходження страхових платежів до страховиків України у 2005-2011 рр.,
 тис. грн. [2]**

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Всього з усіх видів страхування:	12 853,5	13 830,0	18 008,2	24 008,6	20 442,1	23 081,7	22 693,5
Види страхування інші, ніж страхування життя	12 532,2	13 379,2	17 224,4	22 913,0	19 614,7	22 175,2	21 347,1
Страхування життя	321,3	450,8	783,9	1 095,5	827,3	906,5	1 346,4
Питома вага страхування життя	2,50%	3,26%	4,35%	4,56%	4,05%	3,93%	5,93%
Питома вага страхування іншого, ніж страхування життя	97,50%	96,74%	95,65%	95,44%	95,95%	96,07%	94,07%

Ситуацію нерозвиненості страхування життя можна вважати найбільшим недоліком страхового ринку України, адже світові тенденції свідчать про домінування саме страхування життя над загальноризиковими видами страхування, а в окремих країнах його питома вага взагалі досягає 90% зібраних страхових премій. Враховуючи той факт, що саме страховики, які займаються страхуванням життя є одними з основних постачальників довгострокових ресурсів на фінансовому ринку, стає зрозумілим, що поточний стан страхового ринку не сприяє загальній його еволюції і має незначний вплив на розвиток фінансового ринку [8]. В цьому можна переконатись, якщо розглянути напрями інвестування активів страховиків (табл. 5) за останні роки.

Таблиця 5

Напрями інвестування активів страхових компаній України у 2005-2011 рр., млн. грн. [2]

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальні активи по балансу	20920,0	23995,0	32213,0	41930,5	41970,1	45234,6	48122,7
Активи, визначені ст.31 Закону України «Про страхування», у тому числі:	12346,5	17488,0	19330,0	23905,6	23690,9	27695,0	28642,4
1) грошові кошти на поточних рахунках	668,0	773,6	1429,4	1926,1	1526,8	1770,2	2073,1
у тому числі 1.1) в іноземній валюті	61,5	47,7	–	349,5	212,8	402,8	218,3
2) банківські вклади (депозити)	3102,3	5453,7	6171,5	6963,7	5926,4	6464,6	7819,1
у тому числі 2.1) в іноземній валюті	186,2	304,6	–	1840,1	1707,9	1819,2	1858,5
3) банківські метали	35,9	41,1	72,5	150,9	105,3	79,3	70,5
4) нерухоме майно	541,4	794,6	1157,6	1877,8	1997,8	2182,6	2054,0
5) акції	5752,8	7626,1	7078,7	8177,0	9521,8	10905,8	12529,0
6) облігації	272,6	363,5	517,8	825,8	556,5	652,7	780,3
7) іпотечні сертифікати	0,1	40,3	н/д	21,2	20,7	66,7	95,9
8) цінні папери, що емітуються державою	79,9	183,4	210,2	387,8	869,5	1523,4	1447,5
9) права вимоги до перестраховиків	1860,6	2163,9	2582,7	3498,9	3067,7	3940,1	1647,3
у тому числі 9.1) до перестраховиків-нерезидентів	245,3	285,2	–	627,6	648,7	870,2	791,1
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	28,8	32,1	н/д	63,4	78,4	86,1	77,6
11) кредити страхувальникам-громадянам	2,3	2,2	н/д	0,8	5,1	5,0	4,6
12) довгострокові кредити для житлового будівництва	0,0	0,0	н/д	0,1	0,1	0,1	0,2
13) готівка в касі	1,8	13,6	н/д	11,4	13,8	18,3	43,2
Інші активи			109,9				

Обсяги інвестицій в розрізі всіх статтях суттєво збільшились за період, що аналізується, але основні статті інвестування за своїми темпами дещо відстають від середніх темпів зростання активів, котрі визначені ст.31 Закону України «Про страхування» (які склали 230% за період 2005-2011 рр.) [6]. Це стосується насамперед акцій (218%), прав вимог до перестраховиків (89%). В той же час найбільшого приросту зазнали іпотечні сертифікати, цінні папери, що емітуються державою, готівка в касі, нерухоме майно, банківські вклади в іноземній валюті, нерухоме майно [7].

Такий розвиток неможливо пояснити, наприклад, бажанням тримати більше активів у ліквідній формі або необхідністю підвищення загальної доходності здійснюваних операцій, адже зміни стосуються активів з різними характеристиками. Отже ці трансформації носять скоріше ситуаційний характер і залежать від поточної кон'юнктури на фінансовому ринку.

Результатом вищезазначених змін став перерозподіл часток різних видів інвестованих активів за період, що аналізується, хоча в цілому кардинальні зміни не відбулись. Тим не менш, сумарно питома вага цінних паперів збільшилась із 49,5% до 51,9% при загальних темпах зростання їх абсолютного значення (243%). Аналогічна ситуація спостерігається і по грошових коштах, які з питомої ваги у 30,6% у 2005 році збільшились до 34,7%, і при цьому показали темпи зростання 263%. В обох випадках це пов'язано із нарощенням як основних статей – акцій і депозитів, так і тих напрямів, які раніше не відігравали важливої ролі або були стабільними (цінні папери, що емітуються державою, грошові кошти на поточних рахунках).

Відзначимо, що з 2005 по 2011 рр. суттєво зросла питома вага нерухомого майна (з 4,4% до 7,2%), цінних паперів, що емітуються державою (з 0,7% до 5%), а також дещо збільшилась частка грошових коштів на поточних рахунках (з 5,4% до 7,2%). Інші статті або зазнали незначних змін, або їх питома вага у портфелі інвестованих активів настільки незначна на даний момент, що їх зміни ніяким чином не впливають на загальну структуру інвестицій.

Висновки з даного дослідження. Співставлення показників розвитку українських страхових компаній із показниками страховиків у світі в цілому свідчить, що загальні тенденції вітчизняного страхового ринку досить близькі до динаміки світу в цілому. Так загальні обсяги зібраних страхових премій, а також їх розподіл окремо за сектором загальноризикового страхування і страхування життя знаходяться у тісному взаємозв'язку: відповідні коефіцієнти кореляції дорівнюють 0,9 для валового обсягу страхових премій, 0,9 і 0,93 для загально ризикових видів і страхування життя відповідно.

За структурою розміщення активів вітчизняні страховики є зовсім нетиповими представниками, якщо брати до уваги 3 основні напрями вкладення коштів – облігації, акції, нерухомість. У світі страхові компанії перевагу віддають облігаціям, в той час в Україні цей напрям інвестування не перевищує 8%. В той же час традиційно високі для України показники вкладення в акції (40% і більше) зустрічаються лише в окремих країнах (Італія, Японія). Інші іноземні страхові ринки не відзначаються схильністю до цього напрямку. Вкладення в нерухомість українських страхових компаній також знаходяться на високому рівні (більше 7%), що є типовим лише для Фінляндії, Японії, Італії.

Таким чином, консервативний характер інвестиційної політики іноземних страховиків, які віддають перевагу інструментам з фіксованою дохідністю, є нехарактерним для України, навіть не дивлячись на те, що обсяги інвестицій в державні цінні папери суттєво зросли за останні роки. Вітчизняні страхові компанії замість цього розміщують наявні грошові кошти на депозитні рахунки (більше 27% у 2011 р.), які можна вважати субститутами облігацій, адже вони також є напрямом з фіксованою дохідністю.

Ключовою проблемою страхового ринку України залишається недостатнє залучення фізичних осіб до участі в страхуванні життя. Це пояснюється не тільки недостатнім розміром доходів домогосподарств, низькою нормою заощаджень, а й елементарною необізнаністю про можливості інших варіантів розміщення вільних грошових коштів крім банківських депозитів. Важливим фактором виступає і нестабільність індексу споживчих цін, який змінюється у досить широкому діапазоні, що не сприяє до проведення довгострокових вкладень грошових коштів населенням. В цілому ж, приймаючи до уваги, що на банківських депозитах розміщено коштів фізичних осіб, які у сотні разів перевищують сумарні активи страхових компаній, що займаються страхуванням життя, можна говорити про наявність значного потенціалу їх розвитку у майбутньому за умови більшої привабливості цих інституційних інвесторів і стабільності економічної ситуації та фінансових ринків.

Література

1. Гаманкова О. Фінанси страхових організацій : навч. посіб / О. Гаманкова. – КНЕУ, 2007. – 328 с.
2. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. Річні звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dfp.gov.ua/734.html>.
3. Крейдич М. І. Інвестиційна діяльність страхових компаній / М.І. Крейдич // Фондовий ринок. – 2007. – № 48. – С. 18–21.
4. Оксанич С. Професійне управління активами страхових компаній: проблеми та перспективи / С. Оксанич // Страхова справа. – 2007. – № 2. – С. 67–69.
5. Поворозник В.О. Активізація інвестиційної діяльності страхових компаній в умовах економічної кризи / В.О. Поворозник // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №3(12). – С. 165-171.
6. Про страхування. Закон України 07.03.1996 № 85/96-ВР. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
7. Ромащенко О. Проблеми інвестування страхових резервів на ринку цінних паперів / О. Ромащенко // Ринок цінних паперів України. – 2002. – № 9–10. – С. 15–21.
8. Сорока Л.Ю. Інвестиційна політика компаній із страхування життя / Л.Ю. Сорока // Страхова справа. – 2006. – № 1. – С. 39–41.
9. Insurance 2011. Research Report. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.thecityuk.com/research/our-work/reports-list/insurance-2011/>
10. World Insurance in 2011. Swiss Reinsurance Company. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.swissre.com/sigma/>